

Tartu Ülikool
Eesti ja üldkeeleteaduse instituut
Eesti keele võõrkeelena osakond

Tereza Špongolts

RELATIIVLAUSED EESTI JA VENE KEELE RUUMILISTES KIRJELDUSTES

Bakalaureusetöö

Juhendajad Renate Pajusalu ja Maria Reile

Tartu 2017

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Relatiivlause	5
1.1. Relatiivlause lingvistilise kategooriana	5
1.2. Relatiivlause eesti keeles	9
1.3. Relatiivlause vene keeles	13
2. Uurimustöö materjal	18
2.1. Ruumilise kirjelduse katse	18
2.2. Minu roll katse läbiviimisel	20
3. Relatiivlause analüüs materjalis	21
3.1. Relatiivlause esinemine materjalis	21
3.2. Korrelaat nimisõna fraasis	24
3.3. Siduv asesõna relatiivlause	27
3.4. Nimisõna fraasi ja sidendi või siduva asesõna süntaktilised funktsioonid	28
Kokkuvõte	31
Kirjandus	33
Придаточные определительные предложения в пространственных описаниях эстонского и русского языков. Резюме	35

Sissejuhatus

Käesoleva bakalaureusetöö teemaks on relatiivlause eesti ja vene keele ruumilistes kirjeldustes. Relatiivlausete (edaspidi RL) käsitlusel tänapäeva keeleteaduses on oluline koht, sest see on üks universaalsemaid võimalusi lause sisestamiseks fraasi. RL puhul on tegu universaalse nähtusega nii oma levikult maailmakeeltes kui ka kasutamisevõimalustelt ühe keele piires. (Pikver 1988: 492-493)

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärk on välja selgitada eesti ja vene keele relatiivlausete kasutamise grammatilised ning pragmaatilised sarnasused ja erinevused. Eesmärgi saavutamiseks otsib töö autor vastuseid järgmistele küsimustele:

- Mida kujutab endast relatiivlause lingvistilise kategooriana?
- Milline on relatiivlause eesti keeles?
- Milline on relatiivlause vene keeles?
- Millised on eesti ja vene relatiivlausete grammatilised sarnasused ja erinevused?
- Mille poolest sarnaneb ja erineb eesti ja vene keeles relatiivlausete kasutus ruumilises kirjelduses?

Relatiivlause kasutuse uurimismaterjal on pärit projekti „Referentsiaalsed vahendid eesti ja naaberkeeltes: eksperimentaalne lähenemine“ vaba moodustuse katsest, mille käigus aitas siinkirjutaja koguda vene keele materjali.

Bakalaureusetöö koosneb sissejuhatusest, põhiosast, mis jaguneb kolmeks peatükiks, ja kokkuvõttest. Esimeses peatükis antakse ülevaade relatiivlause käsitlusest keeleteaduses, eesti ja vene keele relatiivlausete grammatilistest omadustest, nende sarnasustest ja erinevustest. Teises peatükis tutvustatakse läbi viidud katset ja räägitakse lühidalt suulise kõne eripäradest. Kolmandas peatükis on esitatud katse käigus kogutud materjali uurimus. Uurimuse käigus analüüsitakse eesti ja vene keele respondentide relatiivlause kasutust: RL-i esinemissagedus, korrelaadi ja sidendi või siduva asesõna kasutus, põhjaks oleva nimisõnafraasi ja sellega viiteseoses sidendi või siduva asesõna süntaktilised funktsioonid.

Töös kasutatud olulisemad teoreetilised allikad on Viveka Velupillai (2012), Lindsay J. Whaley (1997) keeletüpoloogia käsitlused ja Ann Pikveri (1988) eesti keele käsitlus

keeletüpoloogilisel taustal, Mati Ereli (2014) koostatud „Eesti keele lauseõpetus: Komplekslause“, M. A. Šeljagini (2000) vene keele grammatika käsiraamat.

1. Relatiivlause

1.1. Relatiivlause lingvistilise kategooriana

Relatiivlause on üks põimlause osa. „Põimlause on liitlause, mis koosneb alistavast osalausest ehk põhilausest ja põhilausele tervikuna või selle mingile elemendile alistuvast lausest ehk kõrvallausest” (EKG II 1993: 281). Relatiivlause on kõrvallause, mis laiendavad nimisõna fraasi, mõnedes allikates samuti viidatud kui adjektiivlause (Velupillai 2012: 323). Relatiivlause algavad tihti siduva asesõnaga (Whaley 1997: 259), pealause võib sisaldada korrelaati (Erelt 2014: 37).

(1) *See maja, kus vanaema elas, asub teisel pool jõge.*

Näide (1) on relatiivlause, milles *see maja* on põhi, *see* on korrelaat ja *kus* on sidend. Põhi ehk põhisõna ehk relativeeritud nimisõna on sõna (või fraas), mida kogu relatiivlause täiendab. Tihtipeale sisaldab RL sidendit ehk relativeerijat või relatiivpronoomenit, milleks võivad olla partikkel või asesõna. Relatiivpronoomenit kasutatakse neil juhtudel, kui sidend täpsustab selliseid nimisõnaga väljendatud omadusi (*nominal properties*) nagu kääne, elusus või elutus, pööre jne. Nt inglise keeles on sõna *that* relativeerija, samas kui *who* 'kes', *whose* 'kelle', *whome* 'keda' ja *which* 'mis' on relatiivpronoomenid. (Whaley 1997: 259) Sidend täidab RL-is kahte ülesannet: seob RL-i pealausega ning täidab lauseliikme funktsiooni (Pikver 1988: 393, Erelt 2014: 123). Eesti ja vene keeles on sidendi olemasolu relatiivlause kohustuslik (Erelt 2014: 122; Babaitseva jt 2001: 521), kuid eksisteerib ka keeli, kus sidendit ei esine (nt jaapani keel) (Whaley 1997: 261). „Korrelaat on asendusfunktsiooni täitev sõna või fraas, millega kõrvallause sidend või kõrvallause tervikuna on viiteseoses“ (Erelt 2014: 37). Relatiivlause klassifitseerib või identifitseerib vastava sõna või fraasiga väljendatud korrelaadi abil. Teisisõnu korrelaat piiritleb või määratleb põhjaks olevat nimisõna(fraasi). (EKG II 1993: 312-313)

Relatiivlause jagunevad restriktiivseteks ja mitterestriktiivseteks selle alusel, milline semantiline suhe on põhja ja RL vahel (Whaley 1997: 260). Restriktiivsed (piiritlevad) relatiivlauseid piiravad põhjaga väljendatud mõiste mahtu, teisisõnu täidavad piiritlevat

funktsiooni (2). Mitterestriktiivsed (lisavad) relatiivlauseid kõigest kirjeldavad või täpsustavad eelnevalt juba piiritletud mõistet, andes selle kohta lisainfot (3). Mitterestriktiivsed RL-id võivad laiendada ka laused, ehk nende põhjaks võib olla kogu lause. (Erelt 2014: 125-127)

(2) Siiri on *see naine, kes* on pildil vasakus servas.

(3) Siiri, *kes* saabus eile, läks Elmariga kohtama.

Restriktiivsete relatiivlause puhul klassifitseerib või identifitseerib relatiivlause vastava sõna või fraasiga väljendatut korrelaadi abil. Mitterestriktiivsetes RL-ides aga korrelaati esineda ei saa, sest korrelaadi funktsiooniks on põhjaks oleva mõiste mahu määratlemine ja mitterestriktiivsete lausete puhul on põhi juba määratletud. (Erelt 2014: 125-127)

Restriktiivsete ehk definiitsete RL-ide kasutus on märksa levinum võrreldes mitterestriktiivsete ehk deskriptiivsete RL-idega (Pikver 1988: 392). Kõikides keeltes, kus eksisteerivad mitterestriktiivsed RL-id, on kasutusel ka restriktiivsed RL-is, kuid mitte vastupidi (Whaley 1997: 261).

Erinevate keelte relatiivlause konstruktsioonide võrdlemiseks peavad eksisteerima mingid kriteeriumid, mille alusel oleks võimalik välja selgitada nende erinevused ja sarnasused. Ann Pikveri (1988: 394) järgi lähtutakse relatiivlause kirjeldamisel ja klassifitseerimisel järgmistest punktidest:

- a) relatiivlause põhja ja relatiivlause enda vastastikune paigutus relatiivtarindis;
- b) põhja ning relatiivlause seos, põhja esindatus relatiivlause;
- c) eri lauseliikmete relativiseerimise võimalikkus.

Relatiivlause asend põhja suhtes

Ann Pikveri (1988: 394-396) sõnul on loogiline oletada, et maailmakeeltes on kolm võimalikku sõnajärge: RL kas järgneb oma põhjale (N...RL), eelneb oma põhjale (RL...N) või põhisõna asub RL-i sees (RL...N...RL). Relatiivlause asend põhisõna suhtes sõltub keele lauseehituse põhisõnajärjest, teisisõnu on öeldise ehk predikaatverbi (V) asend lauses aluse ehk subjekti (S) ja sihitise ehk objekti (O) suhtes teatud seoses. (Pikver 1988: 394-396) J. H. Greenberg (1963: 86) tegi oma uurimuses 30 keele sõnajärje

põhjal järelduse, et variant RL...N on enamasti iseloomulik keeltele, mille sõnajärg on SOV, variant N...RL on omane SVO ja VSO põhisõnajärgjega keeltele. Hilisemates uuringutes jäetakse tihtipeale subjekti asend märkimata, märkides ära üksnes verbi ja objekti ning nimisõnafraasi komponentide korrelatsiooni (Pikver 1988: 396). Erinevalt Greenbergist koostas Dryer (2013a) 879 keele põhisõnajärje alusel korpuse, mille kvantitatiivsed andmed on esitatud Tabelis 1, ja jõudis teiste järeldusteni.

Tabel 1. Verbi ja objekti ning nimisõnafraasi ja relatiivlause suhe

Sõnajärg	Keelte arv
1. Objekt-verb ja relatiivlause-nimisõna (OV ja RL...N)	132
2. Objekt-verb ja nimisõna-relatiivlause (OV ja N...RL)	113
3. Verb-objekt ja relatiivlause-nimisõna (VO ja RL...N)	5
4. Verb-objekt ja nimisõna-relatiivlause (VO ja N...RL)	416
5. Keeled, mille sõnajärg ei lange kokku nende nelja tüübiga	213
Kokku	879

Esimene, teine ja neljas tüüp on levinud, kolmas esineb väga harva. Keeled sõnajärgjega OV ja RL...N on levinud näiteks Aasias, keeled sõnajärgjega OV ja N...RL on levinud näiteks Põhja-Ameerikas, Lõuna-Ameerika loodes ja Austraalias. Suurem osa VO ja N...RL sõnajärgjega keeli on geograafiliselt Euroopas, Vahemere alal, Kesk- ja Lõuna-Aafrikas, Vahe-Ameerikas jne. VO ja RL...N sõnajärgjega keeled on Hiinas ja Taiwanis. (Dryer 2013a) Eesti ja vene keel mõlemad on VO ja N...RL sõnajärgjega. (Dryer 2013b)

Põhja ning relatiivlause seos, põhja esindatus relatiivlause

Nimisõna süntaktilised funktsioonid pea- ja relatiivlause ei lange sageli kokku, mistõttu ka nende morfoloogilised vormid võivad olla erinevad (4) (Pikver 1988: 486).

(4) *Ta nägi koera, kellega oli varemgi kohtunud.*

Näites (4) on *koera* partitiivis objekt (põhi), *kellega* on komitatiivis adverbiaal (sidend).

Seoses sellega, et relatiivlause väljendab oma põhja tähendust, peab RL-i põhjaks olev mõiste mõlemas osalauses mingi leksikaalse vormiga esindatud olema. B. Comrie (1989: 147-151) järgi on võimalik jaotada laused põhja esindatuse järgi RL-is neljaks tüübiks:

- 1) keeled, milles põhi kordub RL-is täielikul kujul ehk põhi on tervikuna välja toodud nii pea- kui ka kõrvallauses (*the non-reduction type*);
- 2) keeled, kus RL-is esindab põhja pronoomen, mille asend ja grammatiline vorm näitavad relativeeritavat funktsiooni (*the pronoun-retention type*);
- 3) keeled, milles põhi on esindatud relatiivlauset alustava relatiivpronoomeniga (*the relative-pronoun type*), kusjuures põhja grammatilist funktsiooni RL-is näitavad relatiivpronoomeni kääne või teda saatvad kaassõnad ja on muudetud lauseliikmete tavapärasest paigutus;
- 4) keeled, kus RL-ist puudub vorm, mis tähistaks tema põhja ja osutaks selle funktsioonile ning asendile (*the gap type*), ehk on esindatud seal nullvormiga.

Keeltes võib olla kasutusel rohkem kui üks relatiivlause konstruktsioon (Comrie 1989: 151).

Eri lauseliikmete relativiseerimise võimalus

Edward Keenan ja Bernard Comrie (1977) töötasid välja oma uurimuses, mis põhineb umbes 50 keele andmetel, nn lauseliikmehierarhia ehk relativeerumise hõlpsushierarhia¹ (*Accessibility Hierarchy*). Nende uurimusest selgub, et relativeerimisel, ehk relatiivlause mingi liikme muutmisel relatiivpronoomeniks järgivad keeled lauseliikmehierarhiat, mis on järgmine: subjekt (*subject*) > otseobjekt (*direct object*) > kaudobjekt (*indirect object*) > obliikva ehk seotud adverbiaal (*major oblique case noun phrase*) > omajalaiend ehk genitiivatribuut (*genitive* või *possessor*) > võrdluse objekt (*object of comparison*).

Relativeerumise hõlpsushierarhia näitab, et subjekte on kõige lihtsam relativeerida. Edasi näitab hõlpsushierarhia, et kui keel lubab otseobjekti relativeerimist, siis lubab see ka subjekti relativeerimist. Ja kui keel võimaldab kaudobjekti relativeerimist, siis on selles keele võimalik relativeerida ka otseobjekti ja subjekti jne. Teisisõnu, kui keel lubab selle

¹ Mati Ereli tõlge (2014: 124)

hierarhia mingi moodustaja relativeerimist, siis on võimalik selles keeles relativeerida ka kõiki hierarhias temast eespool olevaid moodustajaid. (Keenan, Comrie 1977)

1.2. Relatiivlause eesti keeles

Mati Erelt (2014: 122) defineerib relatiivlause järgmiselt: „Relatiivlused on relatiivpronoomenist või -adverbist sidendiga algavad kõrvallused, mis laiendavad (modifitseerivad) korrelaadi vahendusel või ilma selleta pealause a) pealause nimisõnafraasi (ka nimisõnalist asesõna) või kvantorifraasi või b) koha või adverbi või c) erijuhul pealause tervikuna“

- a) *Ta polnud sedasorti mees, kes koos kestaga vahetab iseloomu.* (asesõnaline sidend) *Tuba, kus elas Mari, oli avar ja valge.* (määrsõnaline sidend)
- b) *Kõikjalt, kus kaste maas oli, tõusis paks udu. Nüüd, mil sõiduraha on otsas, võib kindlalt väita, et keegi on sõitnud kellegi kulul.*
- c) *Ta kuulas meid väga ükskõikselt, mis ajas meid veelgi rohkem vihale.*

Nimisõna laiendavaid RL-id on täiendlused, adverbi laiendavad RL-id on määruslikud relatiivlused (Erelt 2014: 122).

Relatiivlused, mille sidend on viiteseoses pealause elemendiga, jagunevad restriktiivseteks ja mitterestriktiivseteks. Kui puudub vajadus konkreetse klassikuuluvuse märkimiseks, ei ole restriktiivlause pealauses vastavat konkreetset nimisõna(fraasi), selle asemel on vaid nimisõnalises funktsioonis korrelaat. (EKG II 1993: 312-313) Nt

- (5) *Ta otsis ja leidis alati seesuguseid, kellest ta jõud üle käis.*

Näites (5) ei ole märgitud, kes olid konkreetsetelt need olendid, kellest tegija jõud üle käis, seega esineb lauses ainult korrelaat *seesuguseid*.

Restriktiivsetes ja mitterestriktiivsetes RL-ides on sidendiks relatiivsed a) asenimisõnad *kes, mis, kumb* mingis käändes, koos kaassõnaga või asesõna *mis* ka kaassõna liitsõnaks kujunenud ühendid *mispoolest, mislābi* jms; b) aseomadussõnad *milline, missugune, mäherdune* ja c) asemäärsõnad *kuhu, kust, mil(lal)* (Erelt 2014: 123).

- a) *Juku valib ikka selle tee, mida mööda minna ei tohi.* (EKG II 1993: 312)

- b) ... ta tundis selle naise vastu **niisugust** armastust, **millist** ta varem, nagu talle tundus, poleks osanud aimatagi... (Erelt 2014:123)
- c) ... ravimid toodi Eestisse **sealt, kus** nad olid odavamad. (Erelt 2014:123)

Seoses sellega, et sidend on oma põhjaga anafoorilises ehk viiteseoses, näitab ta oma vormiga, millist lauseliikmelist funktsiooni täidab tema põhi RL-is. (Pikver 1988: 393, Erelt 2014: 123) Asesõnaline sidend võib eesti keele relatiivlauses omada mistahes lauseliikme funktsiooni: a) subjekt, b) objekt, c) predikatiiv, d) seotud adverbiaal, e) vaba adverbiaal, a) atribuut.

- a) Mees, **kes** siin käis, on minu sõber.
- b) Mees, **keda** ma nägin, on minu sõber.
- c) Poisikesed, **kes** me tookord olime, sõda karta ei osanud.
- d) Mees, **kellega** ma rääkisin, on minu sõber.
- e) Tuba, **kus** ma magasin, oli väike.
- f) Mees, **kelle** abikaasa siin käis, on mu sõber. (Erelt 2014: 124)

Kui võtta aluseks Keenani ja Comrie (1977) relativeerumise hõlpsushierarhia, siis on näha, et eesti keel lubab kõikide lauseliikmete relativeerimist (Erelt 2014: 124).

Restriktiivsetes relatiivlausetes võivad korreleadiks olla: a) demonstratiivpronoomenid *see, too, sama, niisugune* jne; b) indefiniitpronoomenid *igaiüks, kõik, ainus, keegi, miski, palju* jne; c) kohaadverbid *siin, seal, siitkaudu* jne; d) järgarvud ja e) superlatiivid (Erelt 2014: 125-126).

- a) Meiegi üritame olla **selles seltskonnas, kes** ei mängi neid mängu.
- b) Nad segasid **teisi, kes** kontserdile tulid.
- c) Tulid õigel ajal **sinna, kuhu** vaja.
- d) Londoni Chelsea'st sai Euroopa jalgpalliklubide meistrite liigas **kolmas meeskond, kel** teise ringi voorus enam võidusundi pole.
- e) **Kõige suurem vabadus, mis** inimesele antud on, on südamehääle kuulda võtmise vabadus. (Erelt 2014: 126)

„Korrelaat võib pealausest ka puududa, kuid on sinna alati lisatav lause tähendust muutmata“ (6) (EKG II 1993: 313).

(6) *Siiri on naine, keda Elmar ihaldab – Siiri on see naine, keda Elmar ihaldab.*

kes ja mis relatiivpronoomenid

„Relatiivlause põhilisteks sidenditeks on relatiivpronoomenid *kes* ja *mis*“ (Erelt 2014:129). Kumba neist kasutada reguleerivad kaks hierarhiat: elusushierarhia ja individuaalsushierarhia.

Elusushierarhia:

inimene > kõrgem loom > madalam loom > mitteolend

Individuaalsushierarhia:

indiviid > distributiivne (eraldivaatlev) hulk > kollektiiv (koosvaatlev)

„Pronoomeni *kes* kasutuse tõenäosus suureneb ja *mis* oma väheneb paremalt vasakule“ (Erelt 2014: 129). Üksiku inimreferendi kohta kasutatakse alati pronoomenit *kes*, elutu referendi puhul on alati *mis*. Kui referendiks on loom, võib esineda nii *kes* kui ka *mis*. Kui tegu on mitme olendiga, kasutatakse *kes* pronoomenit inimeste ja distributiivse ehk eraldivaatleva referentide hulgaga, relatiivpronoomenit *mis* kasutus on eelistatavam kollektiivse ehk koosvaatleva referentide hulgaga. (Erelt 2014: 129) „Valikut suunab ka verbi tähendus ja argumenti semantiline funktsioon. Mida aktiivsemat rolli täidab referent, seda tõenäolisem on asesõna *kes* kasutus, ehkki võimatu pole ka *mis*.“ (Erelt 2014: 129)

Relatiivlausestes eelistatakse *kes* ja *mis* ainsusvorme, kuigi arvuühildumist mitmusliku põhjaga esineb ka, kuid harva. Kui relatiivpronoomen esineb RL-is subjektina, sõltub RL-i predikaadi arvuvorm relatiivlause põhja arvust. Kui põhjaks olev nimisõna(fraas) on mitmuses, on ka RL-i predikaat mitmuse vormis (7). (Erelt 2014: 130)

(7) *Raamat, mis seisid riiulil, oli saksakeelne. – Raamatud, mis seisid riiulil, olid saksakeelsed.*

Relatiivlause asukoht lauses

Harilikult asuvad mitterestriktiivsed laused vahetult pärast oma põhja (8), restriktiivsed RL-id võivad põhjast olla lahutatud (9) või asuda ka põhjast eespool (10).

- (8) *Mart, keda me usaldasime, vedas meid alt.*
- (9) *Seda kala, mis kaks päeva seisnud on, ma küll ostma ei hakka. – Seda kala ma küll ostma ei hakka, mis kaks päeva seisnud on.*
- (10) *See, kellele ta pikemalt silma jäi vahtima, vaatas maha. – Kellele ta pikemalt silma jäi vahtima, see vaatas maha. (Erelt 2014: 134).*

Eesti keeles esineb ka **põhjata** ehk **iseseisvaid relatiivlauseid**. Põhjata RL-id võivad lauses esineda a) subjekti, b) objekti, c) adverbiaali või d) predikatiivina:

- a) *Kes tahab elada, (see) peab tööd tegema.*
- b) *Teen (seda), mida tahan.*
- c) *Võttis, kust sai.*
- d) *Olgu, kes ta on. (Erelt 2014: 135)*

Relatiivlausetes, mille sidend on viiteseoses kogu pealausega, hõlmab sidend kogu pealause sisu ja kannab selle kõrvallauseesse. Nt: *Ta hakkas nutma, mis oli temast üsna ootamatu.*

Sellisel juhul võib sidendiks olla:

- a) relatiivpronoomen *mis* mingis käändes, kaassõnaga või nende kahe liitsõnaks kujunenud ühend, nt *Pesti isegi käsi, mida raielangil seni polnud nähtud. Poiss naeratas üle terve näo, mille juures hambad löid musta habeme alt sätendama. Viisin kaks etturit lippu, mispeale mu vastane tunnistas end võidetuks;*
- b) proadverb *kusjuures*, nt *Matk kestis kolm päeva, kusjuures ööbiti telkides;*
- c) Demonstratiivpronoomenid *missugune, milline, mäherdune* täiendina abstraktse noomeni juures, mis nimetab pealausega väljendatut, nt *Peaksime kohanimesid usinasti koguma, missugust tööd teebki Emakeele Selts. (EKG II 1993: 315)*

Mati Erelt (2014: 122) käsitleb relatiivlause liigina ka partitsiiptarindeid. Keskõnaline vaste on võimalik ainult sel juhul, kui RL-i sidendist relatiivpronoomen on grammatiline subjekt või objekt (11). Teisisõnu, kui RL-i sidend on subjekt või objekt, on see relatiivlause võimalik asendada teatud keskõnaliste konstruktsioonidega: *v-*, *tav-*, *nud-* ja *tud-* partitsiibid.

- (11) *Mees, kes ehitas meie maja, on juba surnud.* – *[[Meie maja ehitanud] mees] on juba surnud.* (Erelt 2014: 122)

Eesti keeles on kõrvallause alati komadega eraldatud (EKI Keelenõu).

1.3. Relatiivlause vene keeles

Vene keeles on relatiivalused need kõrvallused, mis laiendavad pealause asuvat nimisõna ja liituvad pealausele siduvate asesõnade *который*² 'kes, mis, milline', *какой* 'milline', *что* 'mis', *когда* 'mil(lal), kui', *чей* 'kelle', *где* 'kus', *куда* 'kuhu', *откуда* 'kust' abil. Korrelaadiks võivad olla pronoomenid *там* 'see, too' ja *такой* 'selline' erinevates käändevormides. Restriktiivsete lausete puhul on korrelaadi (*там* 'see, too', *такой* 'selline') esindatus pealause valikuline, kuid selle olemasolu on kohustuslik, kui relatiivlause laiendab isikulist asesõna või pärisnime (12). (Babaitsev jt 2001: 537; Šeljakin 2000: 307) Sarnaselt eesti keelega ei saa vene keele mitterestriktiivsetes relatiivlausetes korrelaati esineda (Babaitsev jt 2001: 537).

- (12) *Это была та Москва, какую я себе представлял.* 'See oli see Moskva, millist ma endale ette kujutasin.'

Siduv asesõna *который* 'kes, mis, milline' ühildub põhjaga soos ja arvus, tema käändevorm sõltub tema lauseliikme rollist relatiivlause (Šeljakin 2000: 307).

Siduva asesõna *который* 'kes, mis, milline' asend RL-is sõltub sellest, millise sõna juurde ta kuulub kõrvallauses endas. Kui *который* 'kes, mis, milline' kuulub verbi juurde, on ta alati RL-i alguses (13), kui see aga kuulub nimisõna juurde, siis on ta alati pärast nimisõna (14). (Šeljakin 2000: 307)

- (13) *Пролив напоминал большое спокойное озеро, по которому сновали кожаные байдарки охотников.* 'Väin meenutas rahulikku järve, mida mööda sõelusid jahimeeste nahast süstad.'
- (14) *Надя повела ребят светлым коридором, окна которого выходили на город.* 'Nadja juhtis lapsi mööda valget koridori, mille aknad olid linna poole.'

² Venekeelsetest allikatest pärit keelenäited on eesti keelde tõlkinud siinse bakalaureusetöö autor.

Который 'kes, mis, milline' on kõige levinum siduv asesõna vene keele relatiivlausetes. Eesti keeles on kõige lähedamad vasted sellele *kes* ja *mis*, kuid erinevalt eesti keelest ei tee *который* 'kes, mis, milline' vahet elusal või elutul objektil ja sellega võib asendada peaaegu kõiki teisi vene keele relatiivlausete siduvaid asesõnu (vt näiteid (17), (18), (20) ja (21)), erandiks on *какой* 'milline'. (Päll jt 1962: 418; Šeljakin 2000: 307-310)

Relatiivlauset siduva asesõnaga *который* 'kes, mis, milline' on võimalik asendada komadega eraldatud kesksõnalise tarindiga. See on võimalik ainult sel juhul, kui siduv asesõna *который* 'kes, mis, milline' on nominatiivis või akusatiivis ning ilma prepositsioonita. Asendus on võimatu, kui RL-i predikatiiv on tuleviku või tingiva kõneviisi vormis, kuna partitsiibil ei ole neid vorme. (Šeljakin 2000: 307-308)

- (15) *Покажи книгу, которую ты вчера купил. – Покажи книгу, купленную тобой вчера.* 'Näita raamatut, mille sa eile ostsid. – Näita eile sinu ostetud raamatut.'

Siduv asesõna *какой* 'milline' ühildub oma põhjaga soos ja arvus ning ta käändevorm sõltub tema süntaktilisest funktsioonist RL-is. Ta paikneb alati relatiivtarindi alguses. (16) (Šeljakin 2000: 309)

- (16) *С улицы доносился шум, какой бывает только днём.* 'Õuest kostus lärm, milline võib olla ainult päeval.'

Siduv asesõna *чей* 'kelle' esineb enamasti kirjakeeles ja sagedamini kasutatakse selle asemel sidesõna *который* 'kes, mis, milline' genitiivis (17). Siduv asesõna *чей* 'kelle' on viiteseoses ainult isiku tähenduses oleva nimisõnaga ja määratleb seda kui selle eseme omajat, mis on tähistatud relatiivlausetes. *Чей* 'kelle' ühildub arvus, soos ja käändevormis nimisõnaga RL-is, mille juurde ta kuulub ja mille kääne sõltub verbi rektsioonist. (Šeljakin 2000: 309-310)

- (17) *Писатель, чью книгу ты изучаешь, интересуется и меня. – Писатель, книгу которого ты изучаешь, интересуется и меня.* 'Kirjanik, kelle raamatut sa uurid, huvitab ka mind.'

Siduv asesõna *что* 'mis' on omane poeetilisele ja kõnekeelele ning esineb ainult nominatiivis või akusatiivis. Esimesel juhul kattub selle tähendus siduva asesõnaga *который* 'kes, mis, milline' (18), teisel juhul siduva asesõnaga *какой* 'milline' (19). (Šeljakin 2000: 310)

- (18) *Чужие письма. Кто знает, где теперь эти люди, что писали их? = которые (kes, mis, milline) – Кто знает, где теперь эти люди, которые писали их.* 'Võõrad kirjad. Kes teab, kus on nüüd need inimesed, kes neid kirjutasid.'
- (19) *Малинин испытал то же чувство, что и многие люди, сражавшиеся в те дни под Москвой. = какие испытали (milliseid kogesid) 'Malinin koges sama tunnet, mida kogesid noil päevil ka paljud Moskva all võidelnud inimesed.'*

Siduvad asesõnad *когда* 'mil(lal), kui', *где* 'kus', *куда* 'kuda', *откуда* 'kust' on viiteseoses ainult selliste pealause nimisõnadega, millel on koht või aja tähendus. Relatiivlauses täidavad nad ajamääruse (20) või kohamääruse funktsiooni (21). (Šeljakin 2000: 310)

- (20) *Он хорошо помнит тот день, когда его наградили орденом. – Он хорошо помнит тот день, в который его наградили орденом.* 'Ta mäletab hästi seda päeva, mil teda ordeniga autasustati.'
- (21) *Недавно я был в деревне, где родился и вырос. – Недавно я был в деревне, в которой вырос.* 'Hiljuti olin külas, kus olin sündinud ja üles kasvanud.'

Vene keele grammatikates (Šeljakin 2000; Babaitsev jt 2001) erineb kõrvallausete liigendus eesti keele omast. Nimelt on vene keeles kõrvallause, mille põhjas ei esine nimisõna, eraldi kõrvallausete tüüp (*местоимённо-соотносительные предложения*). Sellesse tüüpi kuuluvad kõrvallaused kattuvad eesti keele relatiivlausetega vaid osaliselt. Võrdluseks näited (22) ja (23), mis mõlemad kuuluvad sellesse tüüpi. Eesti keele relatiivlausele vastab vaid näites (23) esinev kõrvallause.

- (22) *Он поступал так, как его учили.* 'Ta käitus nii, nagu teda õpetati.'
- (23) *Я тот, кто вам звонил.* 'Ma olen see, kes teile helistas.'

Siinses töös käsitletakse andmete ühtluse mõttes relatiivlauseid siiski eesti keele reeglite kohaselt.

Keenani ja Comrie andmebaasis (1997: 78) on vene keele relatiivlause märgitud postnominaalseks, teisisõnu paikneb see pärast oma põhjaks olevat nimisõna(fraasi), ning sarnaselt eesti keelele lubab vene keele relativeerumise hõlpsushierarhia kõikide lauseliikmete relativeerimist. Kõrvallause on vene keeles alati komadega eraldatud (The Rules).

Tabelis 2 on tõetud kokku eesti ja vene relatiivlausete grammatilised eripärad.

Tabel 2. Eesti ja vene keele relatiivlausete sarnasuste ja erinevuste koondtabel

Grammatilised sarnasused	Grammatilised erinevused
Kohustuslik siduva asesõna olemasolu RL-is	Siduva asesõna asend RL-is: eesti keeles alati alguses, vene keeles võib sellele eelneeda prepositsioon või nimisõna, mille juurde siduv asesõna kuulub
Relativeerumise hõlpsushierarhia järgi lubavad mõlemad keeled relativeerida kõiki lauseliikmeid	Siduva asesõna valikul (<i>kes</i> või <i>mis</i>) on eesti keeles oluline põhja elusus või elutus, semantiline aktiivsus jne, vene keeles aga ei oma need parameetrid tähtsust: siduvatest asesõnadest on <i>который</i> 'kes, mis, milline' universaalne ning <i>кто</i> 'mis' võib tähistada ka inimesi ja muid olendeid
Võimalus asendada relatiivlauset partitiivtarindiga	Korrelaadi esindatus pealauses: eesti keeles on korrelaat restriktiivsete RL-ide puhul valikuline, sama kehtib ka vene keele kohta, kuid kui vene keele relatiivlause laiendab isikulist asesõna või pärisnime, on korrelaadi olemasolu kohustuslik

RL-i positsioon põhja suhtes on tavaliselt postnominaalne (Dryer 2013a)	Eesti keele relatiivlause võib olla ka prenominaalne (Erelt 2014: 134)
Normingu järgi on relatiivlause eraldatud pealausest komadega.	

2. Uurimustöö materjal

Selle töö materjal on pärit projekti „Referentsiaalsed vahendid eesti ja naaberkeeltes: eksperimentaalne lähenemine“³ eesti, soome ja vene keele viitevahendite uurimiseks ja korpuse moodustamiseks kavandatud vaba moodustuse katse materjalidest. Siinses bakalaureusetöös keskendun vaid relatiivlausetele, mis on üheks viitamise võimaluseks. Katsematerjali põhjal uurin eesti ja vene relatiivlausete kasutust. Eesti ja vene keele respondendid asetati ühe ja sama katse läbimiseks identsesse olukorda. Katse tulemuste põhjal saab järeldada, kuidas kasutavad eesti ja vene keele kõnelejad relatiivlauseid samas olukorras.

2.1. Ruumilise kirjelduse katse

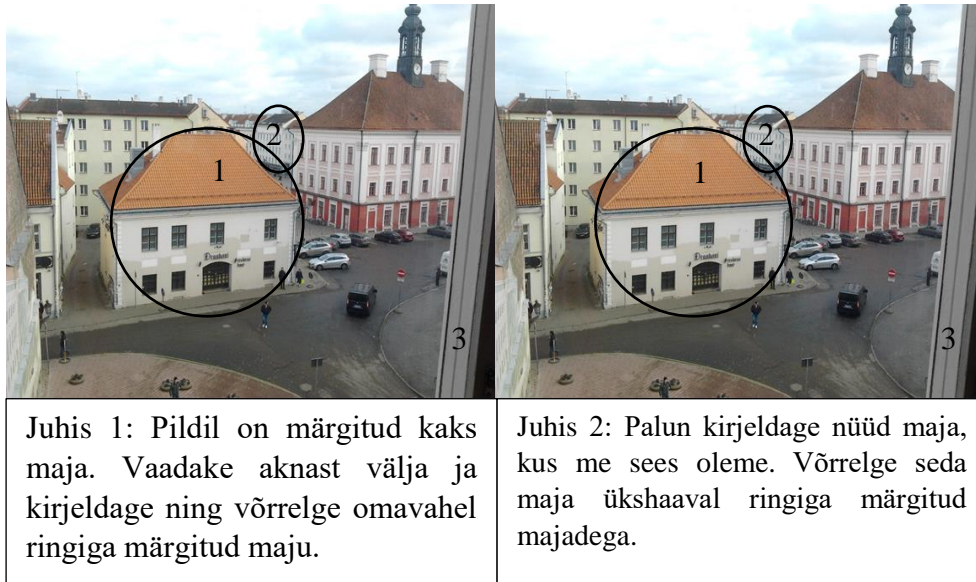
Katses osalejate ülesandeks oli aknast välja vaadates kirjeldada ja võrrelda omavahel eelnevalt kindlaks määratud maju. Katse koosnes kahest osast: esimeses osas kirjeldasid ja võrdlesid katses osalejad kahte maja, mida nägid aknast (kaks võistlevat referenti: Maja 1 ja Maja 2), teises osas pidid osalejad kirjeldama ja võrdlema aknast paistvaid maju selle majaga, kus nad asusid (kolm võistlevat referenti: Maja 1, Maja 2 ja Maja 3). Katses manipuleeriti 1) referendi kaugusega – Maja 1 oli lähemal kui Maja 2; 2) perspektiiviga – osaleja oli Majas 3, Maja 3 oli sel juhul osalejale lähemal kui Maja 1, ehk lähima referendi positsioon oli muutunud.

Katses osalemine oli vabatahtlik ning osalejad olid teadlikud võimalusest soovi korral katse pooleli jätta. Katses osalejad andsid kirjaliku nõusoleku katse filmimiseks ja videomaterjali säilitamiseks kümneks aastaks.

Katse protseduur oli järgmine: osalejatele anti teada, et katse koosneb kahest osast. Neile anti kirjalikud juhised (Joonis 1), ja paluti kirjeldada ja võrrelda eelnevalt kindlaks määratud maju neid aknast vaadates. Juhised anti osalejatele vahetult enne katset. Kui esimene osa oli tehtud, paluti katses osalejal lehte keerata ja lugeda läbi katse teise osa

³ ETAGi personaalne uurimistoetus PUT 701 „Referentsiaalsed vahendid eesti ja naaberkeeltes: eksperimentaalne lähenemine”, töörühma juht Renate Pajusalu, liikmed Maria Reile, Piia Taremaa, Helen Hint ja Tiina Nahkola. Käesoleva materjali aluseks olnud katse on disaininud Pajusalu, Reile ja Taremaa, katse läbi viinud Reile, Taremaa ja töö autor.

juhise. Osalejatel oli lubatud rääkida nii palju või vähe kui nad soovisid. Selleks et kergendada kaamera olemasolust tekkivat ebamugavustunnet, andis katse läbiviija osalejale julgustavat tagasisidet, *mhmh, jah*, kuid maju ise ei maininud.

Joonis 1. **Kahepoolne juhiste leht** (numbrid on illustratiivsed ja katses kasutatav juhiseid neid ei sisaldanud).

Vene keele respondentidele oli antud venekeelne katsejuhise. Venekeelne tekst katsejuhisel oli otsetõlge eesti keelest (Venekeelne tekst: 1. На фотографии отмечены два здания. Посмотрите в окно. Опишите их и сравните между собой. 2. Теперь опишите здание, в котором мы находимся. Сравните его по очереди со зданиями, отмеченными кружочками.).

Pärast katset paluti osalejatel täita sotsiodemograafiline küsitlus. Lisaks näitas lühike vestlus pärast katset, et mitte keegi osalejatest ei osanud öelda, et katse oli mõeldud viitavate üksuste uurimiseks. See tagab viitavate üksuste loomuliku kasutuse ruumilises kontekstis.

Käesolevas bakalaureusetöös arvestatakse 33 eesti emakeelega kõneleja ja 25 vene emakeelega kõneleja katsetest pärinevaid andmeid. Eesti keele respondentide seas oli 27 naist ja 6 meest vanuses 19 – 56, vene keele respondentide seas oli 22 naist ja 3 meest vanuses 18 – 31.

2.2. Minu roll katse läbiviimisel

Minu ülesandeks oli venekeelse materjali kogumine. Otsisin vene emakeelega täisealisi osalejaid, viisin läbi 2 pilootkatset ja 32 päriskatset. Pärast katsete salvestuste kogumist tegelesin nende litereerimisega. Salvestused olid 4:12 kuni 10:09 minutit pikad. Üks katesooritaja rääkis katset 21:42 minutit, kuid tema andmeid selles uurimuses ei arvestata, sest ta kaldus katse ülesandest kõrvale ja nõutud kirjeldusi esines väga vähe.

Veidi suulisest kõnest

Vaba moodustuse katse käigus koguti suulise kõne materjali. Suulist kõnet uurides tuleb arvestada selle mõningate eripäradega. Erinevalt kirjakeelest on suuline kõne protsess, mille käigus moodustatakse lausungeid, mitte lauseid. Lausungi piire määrab intonatsioon, üheks lausungiks võib olla lihtlause, liitlause, fraas, sõna, häämitsus jne. Suulise kõne protsessuaalsus tähendab, et lausung kujutab endast nii tulemust kui ka selle tulemuse saavutamise peegeldust teksti pinnal. Kuna kõne tempo eeldab kiiret teksti loomist, ei jõua kõneleja oma mõtteid korrektsetesse ja lõpetatud lausungitesse vormistada. Lisaks sellele on suulise kõne tunnusteks ka lineaarsus ja kustutamatus, mis tähendab, et produtseeritav tekst on pidev ja sellele ei saa vahele kirjutada, muudatusi ja parandusi võib teha ainult tagantjärele ning kõik välja öeldu jõuab kuulajani ehk teksti ei saa maha tõmmata ega kustutada. Nende omaduste tõttu esineb kõnes alati parandusi ja kordusi. Seega pole võimalik rääkida lausungi korrektsusest või analüüsida seda kirjakeele lause seisukohalt. (Hennoste 2000: 53-56)

Sellest tulenevalt on võimalik uurida vaid keele kasutust, andmata sellele õige või väär hinnangut.

3. Relatiivlause analüüs materjalis

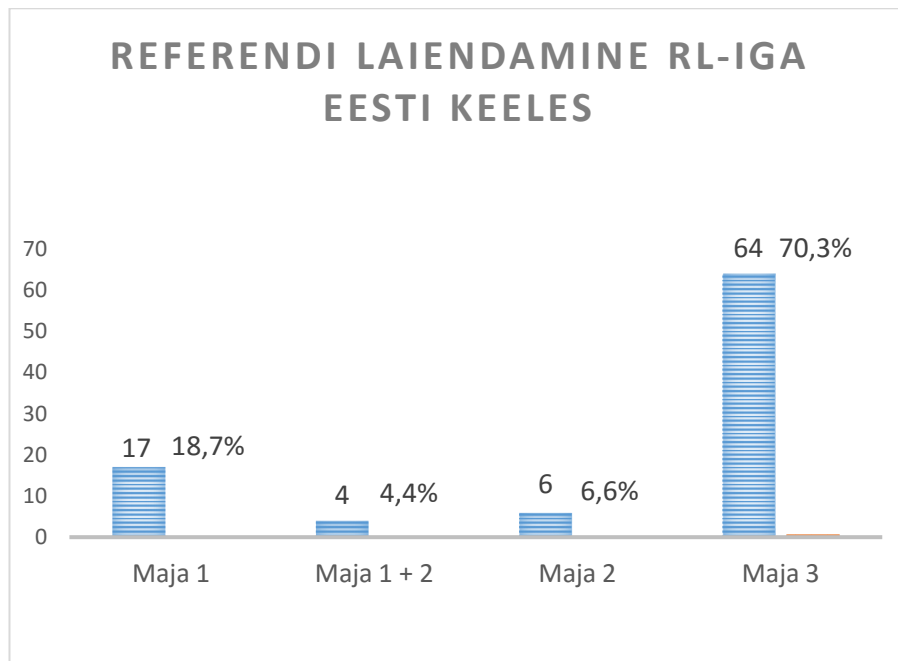
3.1. Relatiivlause esinemine materjalis

Kogu eesti keele materjali 1678 majade viiteüksusest ehk majale või majadele viitavast fraasist laiendas relatiivlause 91 fraasi (5,4%). Vene keele 1096 viitavast fraasist oli relatiivlausega laiendatud 150 fraasi (13,7%). Mingile objektile viitamiseks kasutasid vene keele kõnelejad relatiivlauset umbes kaks korda sagedamini, kui eesti keelt kõnelevad respondendid.

Kõik katsetest pärinevad näited on esitatud lihtsustatud transkriptsioonis, relatiivlause on märgistatud nurksugludega. Et näited oleksid töös läbivalt ühtemoodi vormistatud, on RL-i põhi ja sidend või siduv asesõna paksus kirjas.

Joonisel 2 võib näha, et eesti keele materjalis oli relatiivlauset kasutatud kõige enam kolmandale majale viitamiseks (64 korral ehk 70,3% RL-i esinemise juhtudest ehk 3,8% kogumaterjalist). Selline tulemus võib olla seotud sellega, et juhises oli kirjas „Palun kirjeldage nüüd maja, kus me sees oleme”, relatiivlauseline viide referendile (Maja 3) oli töökäsus juba ette antud ja katses osalejad ei pidanud ise teist viitamise viisi valima. Arvestades aga sellega, et teistele referentidele viidates kasutati relatiivlauset väga harva (Maja 1 – 17 korda, 18,7% RL-iga fraasidest, 1% kogumaterjalist; Maja 2 – 6 korda, 6,6% RL-idega fraasidest, 0,4% kogumaterjalist), võib oletada, et kui töökäsk oleks teistsugune ja ei sisaldaks ette antud viidet, oleks ka RL-ide arv Majale 3 viitamisel märkimisväärselt väiksem. Kuid selle põhjuseks võib olla ka asjaolu, et Maja 1 ja Maja 2 olid visuaalselt nähtavad, samas kui Maja 3 oli vahetus läheduses (keelejuht asus selle sees) ja seda oli võimalik kirjeldada ja võrrelda teistega vaid mälu järgi. Sel juhul tähandeks see tulemus, et visuaalselt nähtavate objektidele viitamisel kasutatakse relatiivlauseid vähem, sest neile võib viidata lihtsalt demonstratiivpronoomeniga või tuues välja objekti tunnusjoone (nt *see maja seal* või *kollane maja*) ja visuaalselt nähtamatu objekti puhul, kui ei ole võimalik määratleda seda mingi lihtsa (nähtava) tunnuse järgi, viidatakse relatiivlause abil sagedamini. Majale 1 ja 2 koos viidati 4 korda (4,4% RL-iga fraasidest, 0,2%

kogumaterjalist). Näited (24), (25) ja (26) on viited esimesele, teisele ja kolmandale majale, näide (27) on viide esimesele ja teisele majale koos.

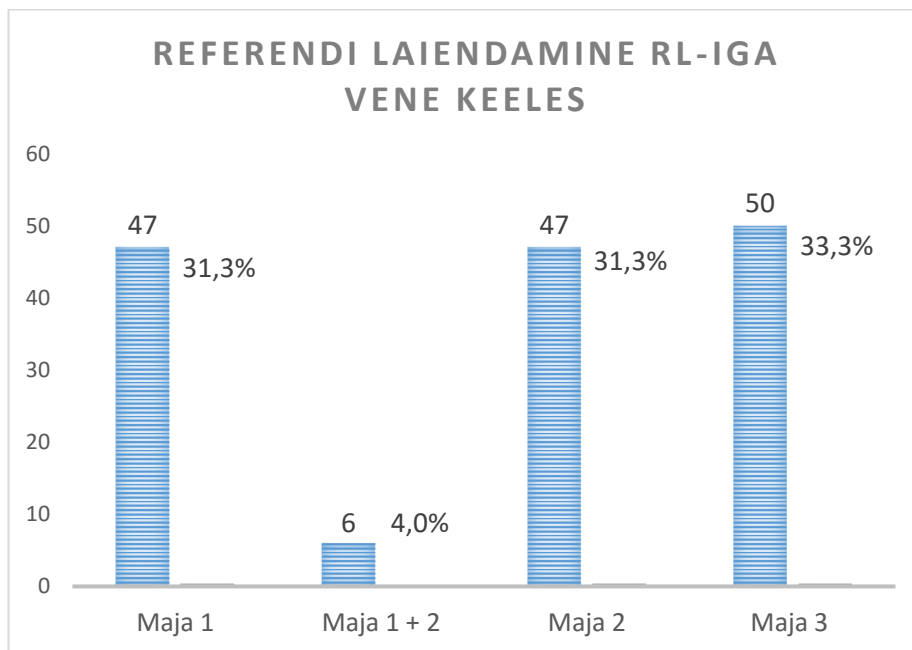

Joonis 2. **Relatiivlausega laiendamise sagedus eesti keeles**

- (24) *raekoja platsi ääres seisev maja on oluliselt suurem (.) kui see [mis seisab siin meile lähemal]*
- (25) *aga seevastu see teine maja [mis seal raekoja platsis seisab selles ühtlases majade ansambelis] ...*
- (26) *no see maja [kus me sees oleme] on tunduvalt uuem*
- (27) *et neid kahte maja (.) [mis on ringiga märgitud] ...*

Joonisel 3 on esitatud vene keele relatiivlausega viitamise sagedusandmed. Majale 1 ja Majale 2 viidati RL-i abil 47 korda ehk 31,3% RL-i esinemise juhtudel (4,3% kogu vene materjalist), Majale 3 viidati 50 korda ehk 33,3% juhtudel (4,7% kogumaterjalist). Majale 1 ja 2 koos viidati 6 korda (4% RL-iga fraasidest, 0,5% kogumaterjalist). Vene keele materjali andmete põhjal võib teha järelduse, et üksikule referendile viitamisel kasutatakse RL-i ühtlasemalt ja sagedamini, kui eesti keeles. Sarnaselt eesti keelejuhtidele kasutasid venekeelsed informandid RL-i esimesele ja teisele majale koos viitamisel vähe. Katse kogumaterjalis (mitte ainult RL-idega fraasides) esines koos

viitamist üldiselt palju vähem, kui viitamist üksikule objektile (14% eesti keele ja 13% vene keele materjalis). Näited esimesele, teisele, kolmandale ning esimesele ja teisele koos viitava RL-iga lausetest (28), (29), (30) ja (31) vastavalt.

Joonis 3. Relatiivlausega laiendamise sagedus vene keeles

- (28) *а еще у того здания (.) [которое поближе]... 'ja veel sellel maja (.) mis on lähemal...'*
- (29) *окей (.) ну значит.. здание [которое удаленное]... 'okei (.) siis tähendab... maja, mis on kaugmine...'*
- (30) *здание [в котором я нахожусь]... 'maja, kus ma olen...'*
- (31) *предыдущие два здания [которые я описывал]... 'eelmised ka maja, mida ma kirjeldasin...'*

Restriktiivsed ja mitterestriktiivsed laused materjalis

Valdav enamus materjalis esinenud relatiivlausestest olid restriktiivsed: näidetes (32) ja (33) identifitseeritakse Maja 1, (34) ja (35) Maja 2, (36) ja (37) Maja 3.

- (32) *see maja [kus on draakoni kirjutatud] (.) on punase katusega*
- (33) *На здании (.) [которое перед нами] еще присутствует всякие фонари 'Majal, mis on meie ees, on igasugused laternad'*

- (34) *jaa (.) nüüd kui ma võrdlen siis selle majaga [kus seal see kapriis all on] ...*
- (35) *Ну (.) на здании [которое расположено на ратушной площади] (.) ещё развивается эстонский флаг 'Noh, majal, mis asub raekojaplatsil, veel lehvib eesti lipp'*
- (36) *ilmselt see maja on kõrgem [kus me sees oleme]*
- (37) *и у здания [в котором мы находимся] есть колонны 'Ja majal, kus me asume, on sambad'*

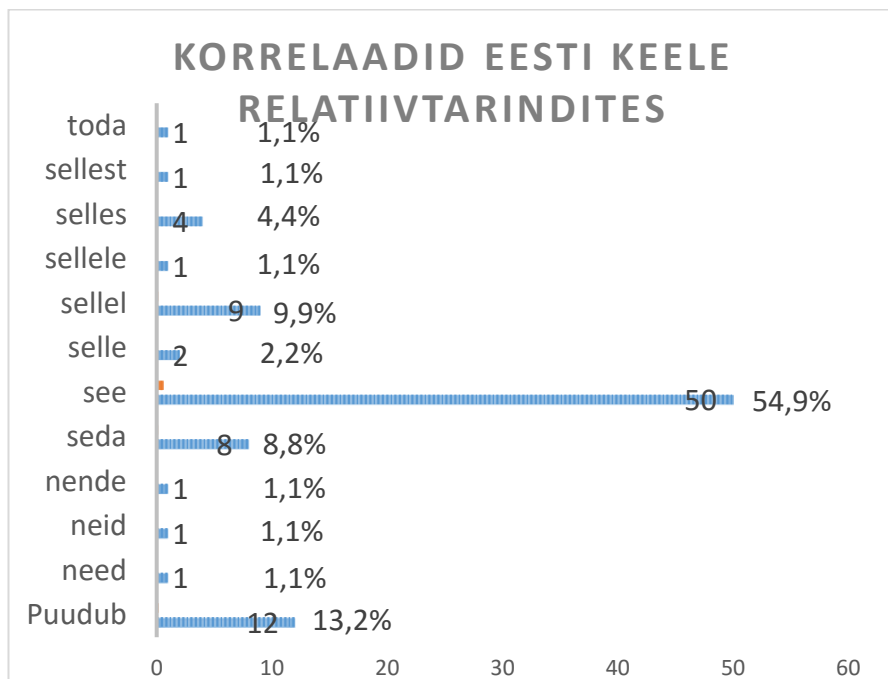
Leidus ka mõni üksik mitterestriktiivne RL nii eesti kui ka vene keele materjalis: näited (38) ja (39). Mitterestriktiivsete relatiivlausete eesmärgiks on referendi kirjeldamine, mitte selle identifitseerimine.

- (38) *et see (.) draakoni hotelli maja on alati see maja [millest mina kui tartlane kui ma kui ma läbi linna jalutan siis mul kuidagi on see linnapildis olulisel kohal] see maja sest ma pean alati tegema selle täisnurga ära ja jalutama ümber selle maja nurga ja siis ma alati näen selle maja fassaadi jaa*
- (39) *мы конкретно находимся в здании [которое гораздо больше этих двух зданий] 'Meie konkreetselt oleme majas, mis on nendest kahest majast palju suurem'*

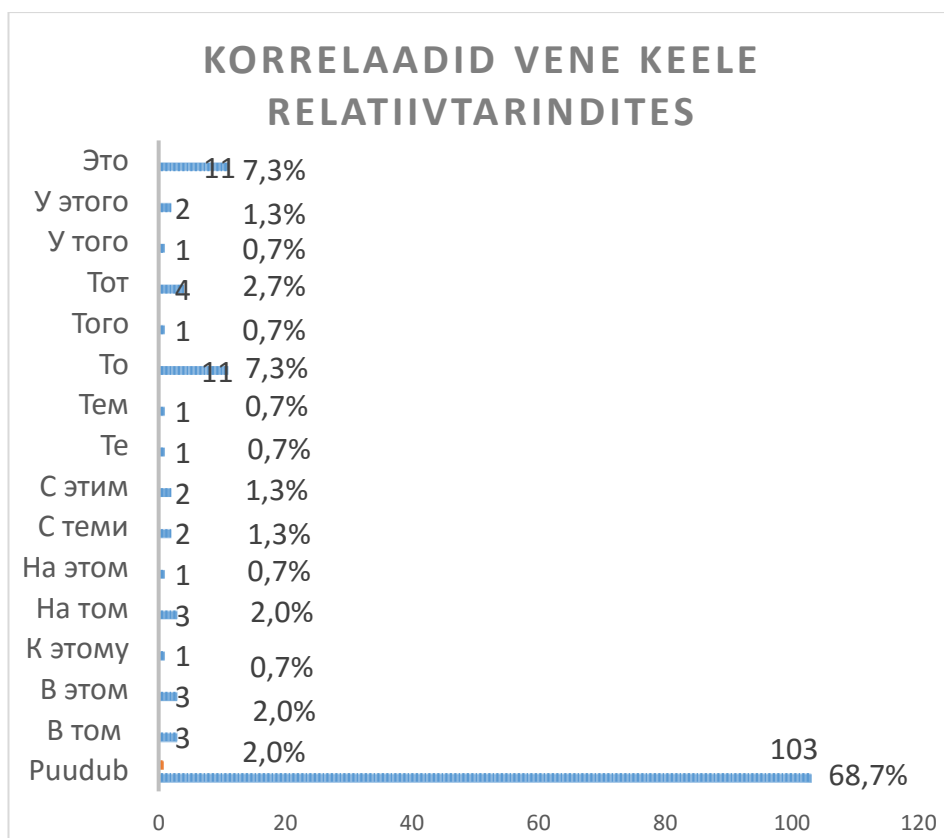
Katse andmete põhjal võib järeldada, et relatiivlauset kasutatakse ruumilistes kirjeldustes põhiliselt referendi identifitseerimiseks (ehk kasutatakse enamasti restriktiivseid RL-e) ning vene keeles kasutatakse relatiivlauseid referentide määratlemiseks märksa rohkem, kui eesti keeles.

3.2. Korrelaat nimisõnafraasis

Relatiivlause laiendab põhja, milleks on harilikult nimisõnafraas, mille koosseisus võib olla korrelaat. Joonisel 4 on kujutatud eesti keele materjali põhjal koostatud korrelaatide esinemise sagedusgraafik, joonisel 5 aga vene keele materjalist pärinevate korrelaatide esinemise sagedust peegeldav tulpdiaagramm.

Joonis 4. Kõik eesti keele materjalis esinenud korrelaadid

Joonis 5. Kõik vene keele materjalis esinenud korrelaadid

Eesti keele andmestikus esines korrelaat nimisõnafraasi koosseisus 86,8% (79 fraasis) juhtudel, samas kui vene keele materjalis esines demonstratiivpronoomenist korrelaat vaid 31,3% juhtudel (47 fraasis).

Eesti keele materjali korrelaatide hulgas oli 85,7% (78 fraasis) korrelaatideks pronoomeni *see* mingi käändevorm (40) ja 1,1% (1 fraasis) oli korrelaadiks *too* partitiivi vorm (41).

(40) *siis see [kus on see draakoni restoran baar] (.) see on eraldiseisev üksik siuke hoone (.)*

(41) *toda maja ma olen rohkem vaadanud [mis seal taga on] (.) sest ma töötasin kunagi kunstimuuseumis...*

Vene relatiivtarindite puhul oli 18,1% juhtudel (27 fraasis) korrelaadiks demonstratiivpronoomen *mo(m)* 'see, too' mingis käändevormis (42) ja 13,3% juhtudel (20 fraasis) mingis käändes demonstratiivpronoomen *это* 'see' (43), mis tegelikult ei kuulu vene keele relatiivlause võimalike korrelaatide hulka (Babaitsev jt 2001: 537; Šeljakin 2000: 307). 68,7% juhtudel (103 fraasis) korrelaat puudus, kolmes viitavas fraasis (2%) puudus kogu nimisõnafraasi konstruktsioon ehk põhja, mida RL laiendab, ei olnud (44).

(42) *тот дом (.) [который ко мне ближе] (.) он меньше второго дома... 'see maja (.) mis on mulle lähemal (.) see on teisest majast väiksem...'*

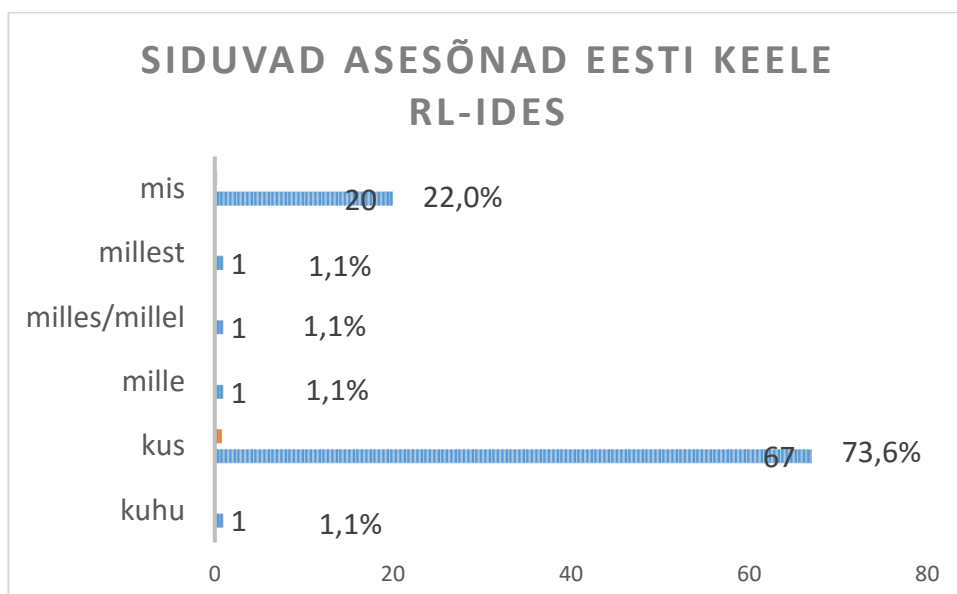
(43) *это (.) [которое передо мной] (.) самое низкое и ... 'see (.) mis minu ees (.) on kõige madalam ja...'*

(44) *хотя [которое перед нами] двухэтажное... 'kuigi mis on meie ees on kahekorruseline..'*

Selle põhjal võib järeldada, et eesti keele suulises kõnes, viidates objektile RL-i abil, kasutatakse harilikult laiendatava nimisõnafraasi koosseisus korrelaati, milleks enamikul juhtudest on demonstratiivpronoomen *see*. Vene keele suulise kõne ruumiliste kirjelduste kontekstis esineb korrelaat RL-i põhja koosseisus märksa harvemini, üle pooltel juhtudel korrelaati RL-i põhjas ei esine, korrelaadi funktsioonis kasutatakse pronoomeneid *mo(m)* 'see, too' ja *это* 'see'.

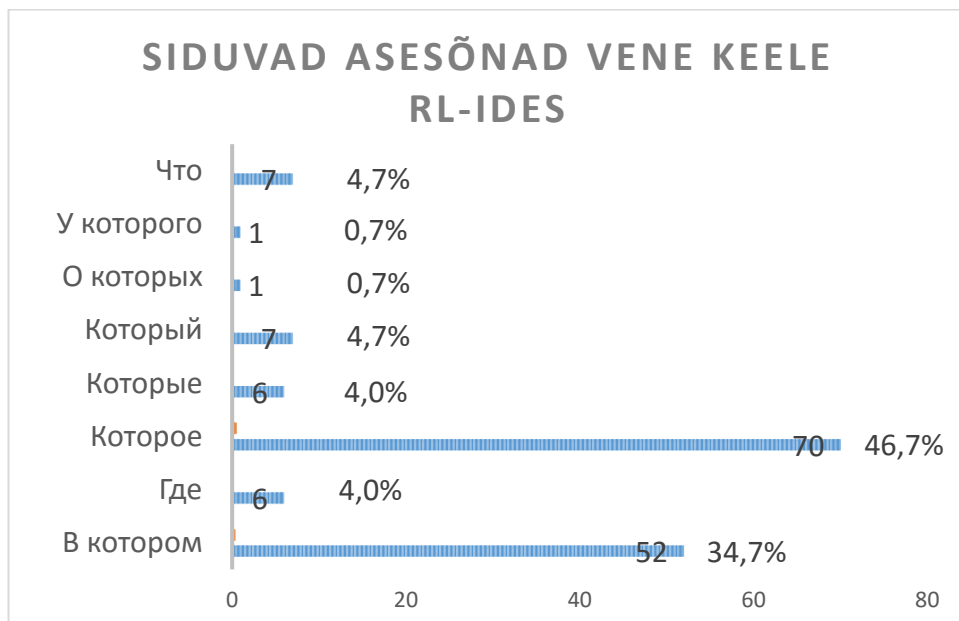
3.3. Siduv asesõna relatiivlauses

Sidendid või siduv asesõna esines mõlema keele kõikides relatiivlausetes. Eesti keele andmestikus (Joonis 6) oli kõige sagedasem sidend *kus* (73,6%), sellega viidati 63 juhul (67st) Majale 3. Nagu ka eesti kirjakeeles on väga sage sidendi *mis* kasutus mistahes vormis (25,3%). Veel ühte eesti kirjakeele sageda esinemisega sidendit *kes* ei esinenud üldse, sest puudusid elusad referendid.

Joonis 6. Kõik eesti keele materjalis esinenud siduvad asesõnad

Vene keele materjali siduvate asesõnade sagedusdiagramm on kujutatud Joonisel 7. Ootuspäraselt esineb kõige sagedamini siduv asesõna *который* 'kes, mis, milline' (kokku 91,5% juhtudest), mis on peaaegu universaalne vene keele relatiivlause siduv asesõna. Siduvad asesõnad *что* 'mis' ja *где* 'kus' esines selle arvelt 4,7% ja 4% juhtudel vastavalt.

Joonis 7. Kõik vene keele materjalis esinenud siduvad asesõnad

3.4. Nimisõnafraasi ja sidendi või siduva asesõna süntaktilised funktsioonid

Eesti ja vene keeles ei pea põhja ja sidendi süntaktiline funktsioon kokku langema. Tabelid 3 ja 4 on vastavalt eesti ja vene keele põhjaks olevate nimisõnafraaside (edaspidi NF) ja nendega anafoorilises seoses olevate sidendite või siduvate asesõnade süntaktiliste funktsioonide sagedustabelid.

Adverbiaalideks on märgitud ainult koha-ja valdajamäärused.

Tabel 3. Eesti nimisõnafraasi ja sellega viiteseoses oleva sidendi süntaktiline funktsioon

Eesti keele NF ja selle sidendi		
lauseliige	Esinemisi	
adverbiaal	15	16,5%
adverbiaal	12	13,2%
subjekt	3	3,3%
objekt	10	11%

adverbiaal	8	8,8%
objekt	1	1,1%
subjekt	1	1,1%
muu	14	15,4%
adverbiaal	6	6,6%
objekt	1	1,1%
subjekt	7	7,7%
subjekt	51	56,0%
adverbiaal	45	49,5%
objekt	1	1,1%
subjekt	5	5,5%
NF puudub	1	1,1%
adverbiaal	1	1,1%
Kokku	91	100,0%

Eesti keele respondendid kasutasid relatiivlauset kõige enam (56% juhtudel) subjekti funktsioonis oleva nimisõnafraasi laiendamiseks, sidend oli sel juhul valdavalt adverbiaali funktsioonis (48%), kuid sidend esines ka subjekti, objekti või predikatiivina. Kõige vähem laiendati RL-iga objekti funktsioonis olevat NF-i (11% juhtudel).

Relatiivlause sidend esines enamasti adverbiaali rollis (72 lauses, 79% juhtudel), 16 lauses oli sidend subjekt (17,6% juhtudel), 3 lauses objekt (3,3%).

Tabel 4. Vene nimisõnafraasi ja sellega viiteseoses oleva sidendi süntaktiline funktsioon

Vene keele NF ja selle siduva		
asesõna lauseliige	Esinemisi	
adverbiaal	40	26,7%
adverbiaal	18	12,0%
objekt	1	0,7%
subjekt	21	14,0%
objekt	2	1,3%

adverbiaal	1	0,7%
subjekt	1	0,7%
muu	38	25,3%
adverbiaal	11	7,3%
objekt	5	3,3%
subjekt	22	14,7%
subjekt	67	44,7%
adverbiaal	27	18,0%
objekt	5	3,3%
subjekt	35	23,3%
NF puudub	3	2%
adverbiaal	1	0,7%
subjekt	2	1,3%
Kokku	150	100,0%

Vene keelt emakeelena kõnelevad respondendid kasutasid relatiivlauset sarnaselt eesti keele respondendid kõige sagedamini subjekti funktsioonis esineva nimisõnafraasi laiendamisel (44,7% juhtudel). Sel juhul oli siduv asesõna ise subjekti (23,3%), adverbiaali (18%) või objekti (3,3%) funktsioonis. Märkimisväärselt palju NF-e esines lausetes adverbiaalina (40 lauses, 26,7% juhtudel). See on seotud sellega, et ruumilistes kirjeldustes esineb tihti asukoha määratlemist (ehk kohaadverbiaale). Kõige vähem esines NF objekti funktsioonis (1,3% juhtudel).

Relatiivlause siduv asesõna oli kokku 54% juhtudel (81 lauses) subjekt, 38,7% juhtudel adverbiaal (58 lauses), 7,3% juhtudel objekt (7,3%).

Keenan ja Comrie (1977) relativeerumise hõlpsushierarhia teooria järgi on kõige lihtsam relativeerida subjekti funktsioonis olevaid nimisõnafraase. Tabelite 3 ja 4 andemete põhjal võib järeldada, et see seisukoht peab paika: nii eesti kui ka vene keeles esines relativeeritav NF subjekti funktsioonis.

Kokkuvõte

Bakalaureusetöö eesmärgiks oli välja selgitada eesti ja vene keele relatiivlause kasutuse sarnasused ja erinevused.

Relatiivlauseid on kõrvallauseid, mis laiendavad nimisõnafraasi (Velupillai 2012: 323). Relatiivlauseid algavad tihti siduva asesõnaga (Whaley 1997: 259), pealause võib sisaldada korrelaati (Erelt 2014: 37).

Töö esimeses peatükis käsitletakse relatiivlauseid lingvistilise kategooriana, antakse ülevaade relatiivlause omadustest, kirjeldatakse põhjalikult eesti ja vene keele RL-e, tehakse kokkuvõtte nende sarnasustest ja erinevustest. Relatiivlause kirjeldamise tähtsamad kriteeriumid on RL-i asend oma põhja suhtes, RL-i põhja ja relatiivlause seos ning erinevate lauseliikmete relativeerimise võimalus. Eesti ja vene keele tähtsamad sarnasused on sidendi kohustuslik olemasolu RL-is, kõikide nimisõna võimalike lauseliikmete relativeerimise võimalus. Tähtsamad eesti ja vene keele RL-ide erinevused on järgmised: relatiivlause vene keeles on alati postnominaalne, eesti keeles aga võib esineda ka enne oma põhjaks olevat nimisõnafraasi; siduva asesõna valikul (kes või mis) on eesti keeles oluline põhja elusus või elutus, semantiline aktiivsus jne, vene keeles aga ei oma need parameetrid tähtsust: siduvatest asesõnadest on *который* 'kes, mis, milline' universaalne ning *кто* 'mis' võib tähistada ka inimesi ja muid olendeid.

Töö teises peatükis tutvustatakse läbi viidud ruumilise kirjelduse vaba moodustuse katset, mille käigus pidid osalejad kirjeldama ja võrdlema omavahel kolme maja. Maja 1 ja Maja 2 olid visuaalselt nähtavad, Maja 3 oli visuaalselt nähtamatu, respondent viibis Majas 3 katse ajal. Katses manipuleeriti referentide kaugusega ja perspektiiviga. Katse käigus sai kogutud suulise kõne materjal, mille analüüsil tuli arvestada teatud suulise kõne eripäradega. Suuline kõne on protsess, mille käigus moodustatakse ja parandatakse teksti jooksvalt, mispärast esineb selles parandusi ja kordusi, tihtipeale võivad lausungid jääda poolikuteks. Seepärast pole võimalik analüüsida suulise kõne materjali keelelise korrektsuse seisukohalt, võib uurida vaid keele kasutust.

Kolmandas peatükis võrreldakse katse käigus kogutud eesti ja vene keele relatiivlauseid. Analüüsiti relatiivlause esinemissagedust eesti ja vene materjalis, lühidalt restriktiivsete

ja mitterestriktiivsete RL-ide esinemist, korrelaadi esinemist laiendatava põhja koosseisus, siduva asesõna või sidendi esindatust RL-is, nimisõnafraasi ja sellega viiteseoses oleva sidendi või siduva asesõna süntaktilist funktsiooni. Vene respondendid kasutasid relatiivlauseid umbes kaks korda sagedamini, kui eesti keelt kõnelevad osalejad. Eesti keele materjali puhul viidati RL-i abil kõige enam Majale 3, hoonele, kus sees respondent katse ajal viibis. Vene keele materjalis viidati kõigile kolmele referendile kui üksikule objektile enam vähem sama palju. Relatiivlause kasutus vene keele ruumilistes kirjeldustes on levinum, kui eesti keeles. Peaaegu kõik materjalis esinenud laused olid restriktiivsed, sest RL-e kasutati põhiliselt referendi identifitseerimiseks, mitte kirjeldamiseks.

Korrelaadi esinemine nimisõnafraasis oli eesti keele materjalis väga sage (86,8% juhtudel) võrreldes vene keele materjaliga (18,1% juhtudel). Eesti keele korrelaatidest kasutati ühes lauses korrelaati *too* partitiivis ja kõikidel muudel juhtudel korrelaadi *see* mingit vormi. Vene keele materjalis esines kõige rohkem korrelaat *mo(m)* 'see, too' mingis vormis ja korrelaadi funktsioonis demonstratiivpronoomen *эмо* 'see'.

Sidend või siduv asesõna esines mõlema keele kõikides relatiivlausestes. Eesti keele kõige sagedamini esinev sidend oli *kus* ja *mis*. Vene keele kõige sagedasemaks siduvaks asesõnaks oli *который* 'kes, mis, milline' (kokku 91,5% juhtudest), esinesid ka sidendid *что* 'mis' ja *где* 'kus'.

Eesti ja vene keele materjalis esines kõige rohkem subjekti funktsiooni täitvaid nimisõnafraase (56% ja 44,7% vastavalt). Kõige vähem esines NF objekti funktsioonis (eesti keeles 11%, vene keeles 1,3%). Eesti keele materjalis täitis sidend enamasti adverbiaali funktsiooni (79% juhtudel) ning vene keele materjalis oli siduv asesõna enamasti subjekti funktsioonis (54% juhtudel).

Kirjandus

Babaitsev jt 2001 = В. В. Бабайцев, Г. Г. Инфантова, Н. А. Николина, В. С. Печникова, Л. Д. Чеснокова, И. П. Чиркина. 2001. Современный русский язык: Теория. Анализ языковых единиц. Москва: Издательский центр «Академия».

Comrie, Bernard 1989. Language universals and Linguistic Typology. Teine trükk. Oxford: Basil Blackwell Ltd.

EKG II = Ereht, Mati, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare 1993. Eesti keele grammatika II. Süntaks. Tallinn: Eesti TA Eesti Keele Instituut.

EKI Keelenõu = Eesti Keele Instituudi keelenõuannete kogu; <http://keeleabi.eki.ee/?leht=8&id=296>. Vaadatud 15.06.2017.

Ereht, Mati 2014. Eesti keele lauseõpetus: Komplekslause. Tartu: Tartu Ülikool.

Greenberg, Joseph H. 1963. Some Universals of Grammar with Particular Reference To The Order Of Meaningful Element. London: MIT Press, 73-113.

Hennoste, Tiit 2000. Sissejuhatus suulisesse eesti keelde. – Oma Keel nr 1. Tartu: Bookmill, 48-57.

Keenan, Edward L., Comrie Bernard 1977. Noun Phrase Accessibility and Universal Grammar – Linguistic Inquiry Volume 8 Number 1, 63-99.

Dryer 2013a = Dryer, Matthew S. 2013. Relationship between the Order of Object and Verb and the Order of Relative Clause and Noun. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology; <http://wals.info/chapter/96>. Vaadatud 22.05.2017

Dryer 2013b = Dryer, Matthew S. 2013. Relationship between the Order of Object and Verb and the Order of Relative Clause and Noun. The World Atlas of Language Structures Online. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology; <http://wals.info/feature/96A#2/24.2/152.8>. Vaadatud 21.06.2017

Pikver, Ann 1988. Eesti keele relatiivlausest keeletüpoloogilisel taustal. – Keel ja Kirjandus nr 6, 392-397; nr 7, 498-491.

Päll jt 1962 = E. Päll, E. Totsel, G. Tukumtsev 1962. Eesti ja vene keele kõrvutav grammatika. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

The Rules = Правила русского языка; <http://therules.ru/comma-2/>. Vaadatud 15.06.2017.

Šeljakin 2000 = Шелякин, М. А. 2000. Справочник по русской грамматике. Москва: Издательство «Русский язык».

Velupillai, Viveka 2012. An Introduction to Linguistic Typology. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Whaley, Lindsay J. 1997. Introduction to typology: The unity and diversity of language. California: Sage Publications, Inc.

Придаточные определительные предложения в пространственных описаниях эстонского и русского языков.

Резюме

Темой настоящей бакалаврской работы является придаточное определительное предложение в пространственных описаниях эстонского и русского языков. Цель работы состоит в описании и сравнении грамматических особенностей придаточных определительных в эстонском и русском языках, а так же в сравнении их использования в пространственных описаниях.

Придаточное определительное предложение является одним из самых универсальных способов по введению фразы в предложение. Придаточное определительное относится к существительному (т.е. опорному слову) в главном предложении, определяя его или сообщая о нём дополнительную информацию. В главном предложении может присутствовать коррелят – указательное местоимение, относящееся к опорному слову и выделяющее его. Само придаточное предложение довольно часто начинается с союзного слова, которое относится к опорному слову.

Бакалаврская работа состоит из трёх глав. В первой главе дано подробное описание придаточного определительного предложения как лингвистической категории, а так же подробное описание придаточного определительного в эстонском и русском языках, их сходства и различия. Основные пункты, из которых исходят при описании придаточных предложений, – это положение придаточного относительно его опорного слова, связь придаточного с его опорным словом и возможность присоединения определительного придаточного предложения к разным членам предложения. Основные сходства эстонских и русских придаточных определительных: обязательное присутствие союзного слова в придаточном предложении как в русском так и в эстонском языке, возможность присоединять придаточное определительное ко всем членам предложения, роль которых может выполнять существительное. Основные различия эстонских и русских определительных придаточных – в русском языке придаточное всегда стоит после

своего опорного слова, в эстонском языке возможно ставить придаточное и перед опорным словом; при выборе союзного слова в эстонском играет важную роль одушевлённость, семантическая активность и т.д. опорного слова (*kes, mis*), тогда как в русском есть практически универсальное союзное слово *который*, которое можно использовать при любом опорном слове.

Во второй главе бакалаврской работы описан опыт, проведённый для выявления особенностей использования придаточных определительных предложений в эстонском и русском языках при пространственных описаниях. Участники опыта должны были описать и сравнить между собой 3 здания (Здание 1, Здание 2, Здание3), два из которых были визуально видны, а в третьем проходил сам опыт, то есть оно было визуально недоступно для участника опыта, так как он находился внутри него. В опыте манипулировали дальностью референта и перспективой. В ходе опыта были собраны устные языковые данные. При анализе устной речи нужно учитывать некоторые её особенности. Устная речь – это процесс, в ходе которого создаётся и параллельно исправляется воспроизводимый текст. Из-за этого предложения могут быть незаконченными, в них могут присутствовать повторы и исправления. Поэтому при анализе устной речи невозможно оценивать предложения с точки зрения «верно – неверно», возможно лишь изучение использования языка.

В третьей главе сравнивается материал, собранный в ходе опыта. В ходе анализа выяснилось, что русскоговорящие участники опыта использовали придаточные определительные предложения примерно в два раза чаще эстоноговорящих. В материале, касающемся эстонского языка, больше всего придаточных использовалось при упоминании Здания 3, в материале по русскому языку придаточные использовались при упоминании каждого из зданий в равной степени.

Коррелят в материале эстонского языка встречался очень часто (в 86,8% случаев), в материале русского языка гораздо реже (18,1% случаев). Участники опыта с родным эстонским языком использовали в основном коррелят *see*, русскоязычные участники опыта использовали коррелят *то(m)* и в функции коррелята *это*, хотя

данное указательное местоимение и не является грамматически верным коррелятом .

Союзное слово присутствовало во всех придаточных предложениях как в русском так и в эстонском материале. Самым частым союзным словом в русском языке было *который* (использовался в 91,5% случаев), так же использовались союзные слова *что* и *где*. В материале по эстонскому языку самыми частыми были *kus*, *mis*. Ещё одно часто встречающееся союзное слово *kes* не могла присутствовать в данных, собранных путём такого опыта, так как не было одушевлённых объектов.

Как в эстонском так и в русском материале существительное (опорное слово) чаще всего встречалось в роли подлежащего (56% и 44,7% случаях соответственно). Меньше всего использовались существительные в роли дополнения (в эстонском 11%, в русском 1,3%). Союзное слово в придаточном предложении эстонского языка выполняло роль обстоятельства (79% случаев), а в материале по русскому языку союзное слово встречалось в основном в роли подлежащего (54% случаев).

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Tereza Špongolts,

(sünnikuupäev: 28.10.1994)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose "Relatiivlused eesti ja vene ruumilistes kirjeldustes", mille juhendajad on Renate Pajusalu ja Maria Reile,
 - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 21.06.2017